

ЄВГЕН ЧИКАЛЕНКО І ВОЛОДИМИР ВИННИЧЕНКО:

аспект особистий і літературний

У статті проаналізовано особисті, літературні, політичні взаємини двох видатних для України людей – письменника В.Винниченка і великого українського Мецената, громадського діяча Є.Чикаленка.

Ключові слова: українське національне відродження, мемуари, творчість, культура, Центральна Рада, державність.

Прочитавши спогади і щоденники Євгена Чикаленка, я зрозуміла, за що його так полюбив Володимир Винниченко. Попри гостру критику, попри деякі політичні розбіжності, анархістську і вперту натуру В.Винниченка, знайомство це тривало майже тридцять років. І певно, Є.Чикаленко був єдиним чоловіком, з яким так довго приятелював В.Винниченко. Їхнє заочне знайомство відбулося у 1901 році, коли, зайшовши до редакції «Київської старовини», Є.Чикаленко, як і зазвичай, запитав, «чи не з'явився часом геніяльний письменник?» На що Ф.Матушевський відповів: «Геній, не геній, а новий талановитий письменник є!» Виявилося, що Винниченкова «Краса і Сила» не далася йому «на сон грядущий», захопила, викликала обговорення і водночас звинувачення редактора Володимира Науменка в «горьковщині», через яку не можна буде в порядних родинях тримати на столі «Київської старовини» [1, 230].

«Я взяв рукопис, – пише Є.Чикаленко, – і тут же, не встаючи, прочитав те оповідання з великим інтересом, тим паче, що автора я знав раніше, бо він разів зо два був у мене разом з іншими студентами, моїми земляками-херсонцями... Я так захопився тим оповіданням, що зараз же пішов до Науменка, який тоді приїхав з хутора, і, хоч з великим напруженням, а таки умовив його надрукувати» [1, 231].

З того часу, довідавшись про таке сприяння, В.Винниченко почав часто бувати на «Чикаленкових понеділках» і став звати Євгена Харлампійовича своїм «хрещеним батьком». «І я з того часу і досі, – пише Є.Чикаленко, – ставлюся до нього, як до рідного сина, хоч ми тепер і розійшлися світоглядами» [1, 232]. Для молодого імпульсивного В.Винниченка Є.Чикаленко був не лише

благодійником, видавцем і суворим критиком, але найперше мудрим порадником і надійним другом. Він цінував Винниченків талант. В одному з листів читаємо: «...Вас я вважаю найталановитішою людиною з між наших письменників. Я не постіснявся се сказати і Коцюбинському, коли він мене попросив зрівняти, по совісті, його з Вами» [2, 108]. Євген Харлампійович любив В.Винниченка, як рідного сина. Він писав: «...Я Вас мало одрізняю од Левка, ви обидва дорогі моєму сердцю, хоч помічаю у вас обох багато такого, що мені не подобається. Але батьки й діти й повинні бути не ідентичними. Се закон прогресу» [2, 109]. І хоча їхні стосунки не завжди були безхмарними, всі непорозуміння, конфлікти і розходження завершувалися примиренням. «Яка страшна річ політика, що змушувала загашувати ту велику ніжність до Вас, що завжди була в мене, не зважаючи ні на які розходження, – писав В.Винниченко Євгенові Харлампійовичу у 1929 році, довідавшись про дві болючі втрати (смерть дружини Юлії Миколаївни і сина Петруся). – А тепер Ваше горе відсуває геть усі ті розходження, і я чую Вас тільки як ту хорошу, дорогу мені людину, що була мені не раз за батька» [3, 272].

Справа українського національного відродження була справою життя Є.Чикаленка. Він повсякчас цікавився появою нових талантів і всіляко сприяв їх розвиткові. «...Коли не матимем своєї преси, школи або хоч такого геніяльного брехуна, як Сенкевич, щоб розбудив у широких колах національну свідомість, то станемо провансальцями» [1, 230], – казав Є.Чикаленко. Знаючи про матеріальну скруту українських письменників і про те, що «оплата праці подвигне їх до писання», Є.Чикаленко запропонував «своїми грішми платити за белетристику на українській мові, поміщену в «Київській Старині» [1, 167]. З того часу багато українських письменників, а поміж ними і В.Винниченко, були «стимульовані» Є.Чикаленком до творчості і, можливо, зупинені від спокус переходу в російську культуру.

Про В.Винниченка чи не найчастіше згадує Є.Чикаленко у своїх мемуарах. Високо цінуючи Винниченків талант, Євген Харлампійович повсякчас критикував його за моралізаторство, філософування, «нецензурність або з

політичного боку, або з морального» [4, 83]. Ще на початку Винниченкової творчості П.Житецький у розмові з Є.Чикаленком казав, що коли В.Винниченко «працюватиме над собою та не звихнеться, то з нього виробиться неабиякий письменник, бо у нього видатний талант»[1, 232]. Є.Чикаленко особливо вдалими вважав Винниченкові твори, в яких було чимало від веселих бувальщин, «написані з життя, і, при тім особливо, коли вони написані просто, реалістично» [2, 107]. У «Спогадах» він писав: «Робітники у мене в економії були зовсім подібні до описаних В.Винниченком в його прекрасному оповіданні «Голота»; навіть його Трохим, який спересердя гриз коняку, що критикам здавалось неймовірним, зовсім тотожний з перешорським Йосипом Могилевським, що вночі накинув зашморгом канат на шию бугая і завісив його через сволок спересердя за те, що той його вдарив удень» [1, 129]. В оповіданні «Уміркований і Щирий» В.Винниченко дуже влучно змалював реальну особу, описану Є.Чикаленком, – Олександра Бородая, українського емігранта, «завзятого, інтенсивного українця», який все хотів «помочити руки в кацапській крові» і накидався на всіх, хто наважувався заговорити з ним «цією падлюшною мовою» [1, 170].

Є.Чикаленко був водночас і найсуворішим критиком. Покладаючи великі надії на Винниченків талант, Євген Харлампійович жалкував, що його «літературний хрещеник» «звернув з свого первісного шляху і замість художнього малювання справжнього життя, до чого він має від природи великий хист, став публіцистом в белетристичній формі...» [1, 233]. Є.Чикаленко раз у раз закликав В.Винниченка «узятися за розум», покинути проповідувати бути «чесним з собою», а стати «розумним з собою» [4, 35], «не мудрствувати лукаво», а писати п'єси для сцени, що оживило б український театр і принесло достаток авторові, радив навіть боротися зі старою мораллю талановитим сміхом і написати комедію[4, 91]. Винниченкова творчість уявлялася Є.Чикаленкові «такою, як буває літом у степу, коли хмара заступить сонце і одна половина степу темна, а друга ясна-ясна» [4, 218]. Такою темною стороною творчості

В.Винниченка вважав «тенденційні писання, особливо ті, в яких розв'язує «полову проблему», нетенденційні ж вважав ясною, гарною стороною.

Винниченкові твори, де обстоювалася ідея «чесності з собою», зазнавали найбільшої критики від Є.Чикаленка. Євген Харлампійович всіляко намагався відвернути молодого письменника від «обридлого полового питання», «доводами» С.Єфремова переконував В.Винниченка писати «як артист, а не як мораліст». Попросивши С.Єфремова дати критику на «Щаблі життя», Є.Чикаленко писав: «Мені дуже хочеться відвернути Винниченка від таких тем. Він талановитий белетрист і бозна-який філософ, а береться в белетристичній формі проводити думки, які він вважає розумними і корисними. ...Шкода таланту, він міг би виробитися на справжнього белетриста, яких у нас ще не було» [4, 19].

В.Винниченко ж, відповідаючи на різку критику, наполягав саме на такому трактуванні образів. Переживаючи важку драму у 1908 році (стосунки з Люсею Гольдмерштейн) і викликану цим нервову хворобу, у листі до Є.Чикаленка він писав: «Свої», «есдечки» завжди до моєї літературної діяльності відносились глумливо і без тої поваги, яка надає сил, тепер же з великою охотою обліпили б мене всяким багном і висміяли. «Старі», крім кількох особ, теж косо подивлялись раз у раз. Таким чином, досить було якоїсь причіпки, щоб виявилось те, що тепер уже помітно і без окулярів. Такою причіпкою для сіх стались «Щаблі». Я не кажу, що критики лукавили, ні, вони писали щиро, але не можна ж сказати, що так писати можна про *свого*. Проти волі і я вже починаю думати над цим» [2, 106].

Продовжуючи бути вірним принципу «чесності з собою», В.Винниченко пише драму «Memento» і просить Є.Чикаленка висловити свою думку про неї: «Коли Вам цікаво прочитати, – пише він, – то візьміть у «Вістн[ику]»; прочитайте й напишіть мені всю щирю правду. Може, хоч тепер Ви побачите, що чесність з собою є як раз не те, що думають критики та й Ви з ними. Звичайно, я не сподіваюсь, що Ви згодитесь з п'есою, але я хочу чути Вашу оцінку всього твору» [2, 113]. Оцінка була досить сувора: «Простіть за щирість, але мені

боляче за Вас, за наш театр, за весь наш рух, – писав у відповідь Є.Чикаленко. – ...Ви, наш найбільший талант, пишете якусь нудоту, нікому не потрібну публіцистику, та ще таку стару, яку ще Спарта практикувала. Якби у Вас не попсувався б якийсь там гвинтік, то Ви могли б написати досі багато гарних п'єс, які оживили б наш театр, підбадьорили б дух у всієї нашої суспільності і самі заробили б, може, вже на власну дачу. А Ви чи з упертости, чи не знаю з яких мотивів, хочете бути «чесним з собою» і хочете сій суспільності довести сей принцип... Правду Гоголь сказав, що коли у нас з'явиться талановитий чоловік, то або п'яниця горький, або такі «рожі» корчить, що аж страх бере! Ви, вибачте, корчите навіть не оригінальні «рожі». Публіцистику Вашу практикували ще спартанці, а простужував дитину в вікні ще Габріель д'Анунціо, правда, з інших мотивів» [2, 114].

В.Винниченко й справді був знайомий з творами Гі де Мопассана та Г.Д'Аннунціо, які вперше порушують тему вбивства власної дитини. Однак поява цієї теми, особливо близької і болючої для В.Винниченка, була пов'язана не лише зі свідомим запозиченням «мандрівного сюжету», а великою мірою з драматичними обставинами особистого життя.

Негативної оцінки зазнала і повість «Чесність з собою», яку В.Винниченко через відмову «ЛНВісника» друкувати «аморальні твори» (М.Грушевський писав, «чи не можна вже переміняти тему, бо «прочія части тіла ображаються» [4, 142]) мусив видавати російською у збірнику «Земля». Є.Чикаленко впізнав там реальних людей: М.Порша, С.Петлюру, Піщанського, батька й сина Юркевичів, головним же героєм назвав самого автора. «Господи! До чого може дописатись людина! – писав Є.Чикаленко. – Всі жінки в повісті тільки й думають, тільки й роблять, що віддаються любимим і нелюбимим і просто навіть незнайомим молодим і здоровим мужчинам у номерах; по грубому, але справедливому вислову В.П.Степаненка, всі жінки в повісті Винниченка рвуться «до бугая» [4, 142]. Як бачимо, критики розглядали В.Винниченка як проповідника аморалізму, не помічаючи за «яскравими» прикладами суті ідей.

В.Винниченко ж навмисне порушував приписи моралі, експериментував зі своїми героями, пояснюючи це власним «методом відношення до життєвих явищ».

В.Винниченко, як і О.Олесь, за словами Євгена Харлампійовича, не вважав можливим писати п'єси тільки для сцени, «для втіхи публіки», хотів змінити тодішній український репертуар і «сказати щось нове, зробити епоху в українському театрі» [4, 69], однак до порад «хрещеного батька» дослухався. Відповідаючи на критику драми «Memento», В.Винниченко обіцяв п'єси не друкувати і знищити її. «Я вірю Вам найбільше, – писав він. – ...На Вас не серджусь, навпаки дуже дякую за щире слово. Постараюсь свій досвід і те, що бачу в житті, малювати без вкладання поученія. Так, може, й справді краще буде» [4, 35]. Однак, п'єса з'явилася (та ще й у дуже непідходящий час), і В.Винниченко страшенно жалкував, що не встиг забрати її з друку. «Не знаю, що дав би, щоб виняти, – писав він до Є.Чикаленка. – ...Ну, хай же це буде мені «memento»м, щоб не давати до друку, не пропустивши через вашу критику. З цього часу собі не вірю, багато суб'єктивності шкодить. Якби ще хоч я дав їй полежать та перечитав потім, може й сам помітив би» [5, 115].

Проте так згідливо В.Винниченко писав не часто – більше протестував, доводив, що «хоче своїми п'єсами боротись з старими, вже віджилими установами громадянства, хоче проводити нові ідеї, нову мораль» [4, 91]. І лише через п'ятнадцять років своєї літературної діяльності В.Винниченко напише у «Щоденнику», що колись дуже дивувався порадам Гоголя «не випускати швидко в світ своїх творів» і бажанню попалити їх. «Я не розумів, через що це і навіть не зовсім вірив, що він справді мав таке бажання. Тоді я вже писав. І пам'ятаю, думаючи про себе, про свої писання, не знаходив потрібним нищити ні одного з них, ні одного рядка. Тепер я вже розумію Гоголя. Тепер я знаю, що напевне ні крихти пози й неправди не було в його жалкуванні. Три чверті з написаного мною я з щирою радістю згодився б знищити, але знищити цілком, не тільки з ринку, з бібліотек, але й з пам'яті тих, хто читав ті писання» [6, 213].

Є.Чикаленко вважав В.Винниченка «страшенно плодючим письменником» і, попри цілий ряд критичних зауваг, у його щоденниках, спогадах і листах

знаходимо чимало схвальних відгуків. Так, Є.Чикаленко з окликом «Слава Богу!» вітав п'єсу «Брехня», що вельми зацікавила його [4, 119]. «Дуже гарною драмою з сучасного життя, під час большевицького нападу на Україну» назвав Євген Харлампійович Винниченкову п'єсу «Між двох сил». «Драма ця, може, й має багато хиб з літературного боку, але робить страшне враження, – писав він, – але, як раз у раз у Винниченка, в бочці меду єсть ложка дьогтю, яку нам гуртом пощастило зменшити до чайної ложечки» [7, 69]. Подібний запис у своєму «Щоденнику» робить і В.Винниченко: «Читав Євгенові Харламповичеві і компанії з «Чайки» «Між двох сил». Видно було, що враження п'єса справила хороше. Всі погодились на тому, що це найкраща з моїх драматичних робіт річ. Але їхні уваги щодо 4-ої і 5-ої дій наводять мене на думку з'єднати ці дві дії в одну. Це збільшить силу кінця п'єси. Треба цим зайнятись пізніше» [6, 287-288].

Ніколи В.Винниченко не міг поскаржитися на неувагу: твори його завжди викликали жваву дискусію. На одному з чикаленківських понеділків багато дебатів викликала п'єса «Дорогу красі!». Є.Чикаленко писав: «Одні вітали Винниченка, як борця супроти старої моралі, інші доводили, що така мораль виправдує крадіжку, експропріацію. Перші завважали, що стара мораль велить підтримувати кволих, слабих, а Винниченко проповідує нову мораль, по якій дорогу повинно давати красі та силі і в тому його заслуга, але всі одногolosно признали, що п'єса несценічна і не матиме успіху на сцені» [4, 84]. У листі до Є.Чикаленка В.Винниченко писав, що коли й ця п'єса не буде поставлена, то він зрікається вже їх писати, а писатиме тільки оповідання. В такім разі, зауважував у відповідь Є.Чикаленко, доведеться йому йти в російську літературу, бо з самих українських оповідань він не проживе [4, 84].

Тема можливого Винниченкового переходу в іншу культуру у 1910-1913 рр. на сторінках української і російської періодики з'являлася часто. Аби втримати В.Винниченка в українській літературі, Є.Чикаленко платив за твори писані до «Ради» по 10 копійок за рядок, доплачувало ще й Товариство підмоги літературі, науці і штуці. Але в тому-то й трагізм, писав Є.Чикаленко. «Російські видавництва багатіють від того, коли в них пишуть найталановитіші

письменники: Андрееву, кажуть, платять по рублю за слово і самі наживають сотні тисяч. А українські видавництва від співробітництва найталановитіших письменників можуть дійти до банкрутства!» [4, 217]. Читаючи написане Є.Чикаленком, з боєм можемо констатувати, що й сьогодні українське книгодрукування потерпає від недолугої державної політики.

Є.Чикаленко боявся, аби В.Винниченко, перед яким «розгорталося широке російське море» [4, 232], не покинув української літератури і не став зовсім російським письменником. А тому, знаючи круту Винниченкову вдачу (казав «в нього натура, як у того тура» [4, 178]) і те, що В.Винниченко жив тільки з літературної праці й не міг заробити більше тисячі рублів на рік, залагоджував конфлікти, що виникали з видавництвами, умовляв М.Грушевського «не рвати відносин з Винниченком, бо це втрата і для нас взагалі, і для «ЛНВісника» [4, 217]. В.Винниченка глибоко вражали звинувачення у ренегатстві, зрадництві, називання його «русско-малорусским писателем», «заїдання» критики. У «Щоденнику» він писав: «Одну вину чую: я не вмю, не можу писати гарно, талановито, я із своїми невдалими писаннями, перекладеними на руську мову, не возвеличую українське ім'я, а соромлю, ганьблю. І через це я не повинен давати перекладів своїх праць. Тільки через це. ...Але коли я не буду містити своїх праць у руських, я мусітиму перестати зовсім писати, бо жити з заробітків української літератури – неможливо. Я мушу дійсно шити чоботи, служити для того, щоб існувати. Крім того, як художника, мене тягне до ширшого кола читачів. Я хотів би, щоб увесь світ мене читав, на всіх мовах друкувати свої праці, лишаючись українцем, як лишаюсь ним тепер, друкуючи по-російському. Чи є це вина? Не знаю. Здається, ні» [6, 251].

А між тим, російські видавництва називали В.Винниченка «китом» і запрошували до співпраці, пропонуючи одну з найвищих плат (300-400 рублів за аркуш). «Серед лайок, якими мене обсипали «ортодоксальні моралісти», – писав В.Винниченко у листі до Є.Чикаленка, – я читаю часом у російській пресі таку прихильну критику, якої ніколи не чув від своїх. Мало того – там не тільки хвалять чи лають – починають розбирати, що найбільш мені потрібно. Я бачу

свої хиби й дефекти, я вірю критикам (деяким) і мене це навчає. Я вже не кажу про матеріальний бік – я дістаю гонорар за свою *працю*, а не філантропію «фонду допомоги», яка болюче ріже мою гордість і жагуче бажання бути на своїх ногах» [4, 232]. Але «перестати бути сином свого народу» В.Винниченко не міг, а тому й писав Є.Чикаленкові, що не зможе бути російським письменником [4, 233]. Євген Харлампійович радив «хрещеникові», хоч із втратою для себе, видавати російські твори, зазначаючи, що вони перекладені з українського рукопису [4, 234]. В.Винниченко до поради дослухався і таки залишився українським письменником, який тільки «на заробітки» ходив у російську літературу [4, 234], хоча й отримував за ті заробітки болючі шпильки.

Аспект політичний

Глибока духовна близькість Є.Чикаленка і В.Винниченка була породжена відданістю справі українського національно-державного відродження. Уболівання за долю України, відстоювання українських інтересів були головними завданнями в житті цих людей. Захопившись громадськими справами, Є.Чикаленко втратив інтерес до господарювання на землі, а всі гроші витрачав на культурно-громадську діяльність. У 1919 році він писав, що хотів би «ще трохи пожити, щоб побачити, чим скінчиться доля України, про яку я весь свідомий вік свого життя клопотався і про яку дбав. Всі зайві гроші, що залишались від мого скромного життя, я віддавав на укр. справи, про які вже й позабував, а тільки пам'ятаю про більші суми, таким чином, не склав собі запасу на старість» [7, 205].

В.Винниченко ж, почавши з Революційної Української Партії, дійшов до голови першого уряду Української Народної Республіки. За спогадами і щоденниками Є.Чикаленка дуже виразно простежується шлях Винниченка – особистості і політика. Шлях цей був далеко не простим і послідовним – арешти, втечі, нелегальне життя, вир революційної боротьби, політична слава, визнання, еміграція. Причина тому – не лише бурхлива, суперечлива вдача В.Винниченка, але й сама українська політика, адже тоді Україна переживала «весну своєї державності», формувалися партії, віками кривджена нація тільки зводилася на

власні ноги, «десятки мільйонів людей, які до того не знали, яке їхнє національне ім'я... раптом чудом якимсь «згадали», що вони члени одного великого колектива, сини одної матері, ім'я якої є Україна» [8, 5].

Усе життя і діяльність В.Винниченка проходили під пильним оком Є.Чикаленка. Він мав прекрасну здатність «бачити» людину, тонко і глибоко відчувати її суть. Часто на сторінках щоденника Є.Чикаленка зустрічаються надзвичайно світлі розповіді про відпочинок, ігри, гостювання В.Винниченка у маєтку Євгена Харлампійовича. Перебуваючи у Кошарбаді (так жартівливо називав В.Винниченко хутір у Перешорах) «він викопав собі «фотель» на березі рипи (провалля) за садибою і, сидячи в йому цілими днями, писав на великому листі картону, як на столі. Для моціону ж викорчовував щодня по годині дикий вишник у мене в саду, на якому ми потім посадили персики (бросквини), назвавши ту частину саду «дядьковим куточком», бо до революції Винниченка ми всі в родині, слідом за Івашком, найменшим моїм сином, називали «дядьком»; після революції вже одверто ту частину саду називали «Винниченковим куточком» [4, 352].

Оповідуючи про улюблену гру в скраклі, Є.Чикаленко подає риси психологічного портрета В.Винниченка: «Винниченко страшенно азартний ігрець і віддається грі всією душею, зо всією своєю страсністю; правда, з таким самим азартом він грає і в «фільки» та й взагалі він все робить з азартом, з страсністю, а не як поденщик. Так само він і пише, так само працює і в партійній роботі, а ще гарячіше, ще азартніше віддавався він політичній державній роботі, коли був прем'єр-міністром; він тоді працював до втоми, до повного розстройства нервів, бо доводилось боротись зо всіми несприятливими обставинами, а найбільше з безглуздою політикою есерів, яких підтримувала така авторитетна впливова людина, як Грушевський» [7, 86].

Тонко підмічені риси й інших відомих українських громадсько-політичних діячів, науковців, письменників, які в особистому житті постають далеко не такими «іконними», як у підручниках з історії чи літератури. Чого тільки варті спогади про М.Грушевського, С.Петлюру, І.Огієнка, Б.Грінченка, М.Міхновського,

М.Шаповала, М.Порша і багатьох інших. І В.Винниченкові у Чикаленкових спогадах перепало чимало критичних характеристик, як ось, скажімо, такі: «Винниченко, як упреться, то його важко переконати, але він має ту гарну рису, що потім він часто визнає свої помилки» [7, 124]; «...В.К. своїм запалом, своєю силою подавляє, гнітить всіх і ніхто не має сміливості йому перечити» [7, 160]; натура у нього «цілком автократична, яка не переносить інакомислія, а особливо конкуренції собі... На жаль, отся його величезна тщеславність може багато наробити лиха Українській Державі і погубить його самого. Справді, краще було б, якби він був тільки письменником, а не ліз в політику!» [7, 160-161]; «це людина не холодного розуму, а настрою, запалу, який часто міняється, в залежності від оточення, від впливів і т. і.» [7, 199]; «Винниченко, як спеціаліст по втіканню, втече собі, а українську інтелігенцію большевики перестріляють» [7, 206]; «Горе, коли влада в руках людини настрою, хворої нервами, у якої все залежить від нервів» [7, 207] і т. д.

Зі спогадів Є.Чикаленка виразно постають усі етапи визвольних змагань українства в 1917-1922 роках. Уже в перший рік революції Є.Чикаленко розумів, що економічний інтерес «штовхав заможні українські елементи до відокремлення України від Московщини в осібну державу, а голота, навпаки, держалася міцно большевицької Росії...» [4, 373]. Є.Чикаленко був у курсі всіх справ: знав ситуацію на селі, видаючи газету «Рада» і збираючи у своєму домі «понеділки», спілкувався з широкими колами української інтелігенції, старший син Євгена Харлампійовича був членом Центральної Ради від соціал-демократичної партії і гласним міської думи, середній – був секретарем Голови Секретаріату В.Винниченка [4, 375] – від них він довідувався про діяльність Центральної Ради все те, що не міг дізнатися з газет.

Знав Є.Чикаленко і про розбрат у лавах українських партій, що врешті став однією з причин майбутніх політичних поразок. Есерівська партія становила більшість у Центральній Раді, але, словами Є.Чикаленка, в цю «суто московську партію, якої ніде на світі, крім Московщини, нема, записувалися всі, хто не мав виразного світогляду» [4, 376]. Єдність соціал-демократів руйнувала «захована

боротьба за вплив між В.Винниченком і М.Поршем, яка зачалася ще з 1905 року». В.Винниченко не терпів М.Порша, називав провокатором, йому не вірили, але й не заперечували, бо «Винниченка всі вважали за людину пристрасну, гарячу, непомірковану, а Порша всі мали за розумного, обережного чоловіка, хоч і непереборчивого на засоби» [4, 376]. Внутрішня ворожнеча, пише Є.Чикаленко, лежала «в боротьбі за булаву, за першенство» [4, 376].

Політику Центральної Ради Євген Харлампійович визнавав у той період цілком правильною, «бо проти московської большевицької пошести тоді ще не було ліків» [4, 378], однак остерігав М.Грушевського, який вже «не потребував нікого, бо тішився великою популярністю серед більшості членів Центральної Ради», що «не можна будувати держави на одній пролетарській клясі» [4, 378]. Остерігав Євген Харлампійович і свого «хрещеника», пророкуючи йому долю Керенського. В.Винниченко бажав виступу більшовиків проти Центральної Ради, сподіваючись, що це викличе в українського війська такий ентузіазм, що Україна назавжди позбудеться московської небезпеки [4, 379]. Є.Чикаленко ж указував на вороже ставлення «збольшевиченої» армії до «буржуазної» Центральної Ради і радив скласти армію з багацьких синів, які твердо стоятимуть проти більшовиків [4, 380]. В.Винниченко, відчуваючи наближення катастрофи і не бажаючи йти проти свого народу, залишає уряд, але робить це, за свідченнями Є.Чикаленка, не відверто на засіданні, а «приватною цидулкою передає головування своєму заступникові, міністрові юстиції М.Ткаченкові» [4, 383].

Після падіння Центральної Ради навесні 1918 року В.Винниченко, на відміну від інших політиків УНР, поїхав не в Кам'янець-Подільський, а в Бердянськ, де пересиджував серед більшовиків. Його поверненню страшенно зрадив Євген Харлампійович, адже ходили чутки, що більшовики розстріляли В.Винниченка, що «він уже з ума зійшов, що у нього прогресивний параліч і т. п.» [7, 18]. «При всім тим, – пише Є.Чикаленко, – преса большевицька, яку він там тільки й читав, зробила на нього очевидний вплив, бо тепер він все говорить про необхідність заведення державного соціалізму, про знищення грошей і заведення

трудоу знаків та іншу нісенітницю. ...Жалкує, що Ц. Рада перед приходом большевиків не передала влади своїм большевикам та лівим есерам» [7, 18].

Цей черговий Винниченків парадокс не був якоюсь несподіваною метаморфозою. В.Винниченко був ніби «запрограмований» на соціалізм. У «Щоденнику» він писав: «З дитинства, з того часу, як поміщик Бодіско бив мого батька у себе в економії, як обдурив його, як визискував, як вигнав у землянку в полі, де я пас череду, з того моменту вже прийнявши в душу собі зерно ненависти до соціального визиску, до Бодісок усякого гатунку: потім усе життя організуючи те зерно в свідому, безоглядну, жагучу ворожість до соціального, політичного і всякого панства; віддавши молоді роки тюрмам і вигнанням за це; мріючи про той час, коли можна буде схопити Бодісок за горло і, нарешті, визволити з-під них усіх батьків працюючих, усіх обдурених, – я, коли настав цей час, ...ставав поруч з Бодісками і бив *разом з ними* бодісчиних ворогів. Бо цього вимагала наша *державність*» [6, 353]. Для В.Винниченка соціальне визволення було невіддільним від національного. Він мріяв про Україну соціалістичну і водночас незалежну, але така гармонія була можливою лише у його розумінні марксизму. З розповіді сина Петруся Є.Чикаленко записав, що «у Володимира Кириловича настрої зовсім большевицький і не стільки у його, як у Розалії Яківни, а це значить, що й політика Директорії піде большевицькою дорожкою. Вона раз у раз казала, а за нею і В.К., що Ц. Рада зробила помилку, що не пішла лівіше за Леніна, Троцького, тоді не прийшли б до нас московські большевики і наші люди не вважали б Ц. Раду буржуазною і боронили б її від нападу чужих большевиків. Певно, тепер В. К. з Роз. Яків. будуть виправляти цю помилку Ц. Ради, а це очевидно до добра не доведе і скінчиться «единою Россиєю» [7, 191].

Євген Харлампійович не поділяв Винниченкової позиції і більшовицької політики Директорії. Він писав, що якби кабінет міністрів «складався з людей солідних, розумних, індивідуально чесних, то й большевицька політика була б не такою страшною, а тепер боязко, що Україна продержиться тільки до весни, а тоді безпреміно прийдуть союзники наводити порядок... відновлять «єдиную»,

а може й поділять Україну між поляками та росіянами, чого я найбільше боюсь» [7, 196]. Турбували Є.Чикаленка і постаті лідерів. В.Винниченка й М.Шаповала він називав людьми передовсім «темпераменту, настрою, ніж логіки розуму», «талановитими агітаторами, але не державними мужами», побоювався, що їхня політика приведе до повної анархії, до більшовизму [7, 197]. Директорія ж, як і Центральна Рада, намагалася бути схожою, словами Є.Чикаленка, «на російську Совдепію», ставала більшовицькою, задовольняла не працюючих селян-хазяїнів, а хуліганів, вважаючи їх «революційним народом» [7, 206].

Українська інтелігенція, боячись розстрілів більшовиків, емігрувала за кордон. Чекаючи другого більшовицького нападу, непокоївся за своє здоров'я і Євген Харлампійович. Він писав: «Якби ці большевики були свої, то, певне, не емігрувало б стільки народу, а московських большевиків всі бояться, бо вони розстрілюватимуть не тільки буржуїв, а й українських діячів, обвинувачуючи їх в буржуазності» [7, 207]. Вже будучи на еміграції і спостерігаючи за боротьбою між різними групами українців, Є.Чикаленко писав: «На чолі цих гуртків стоять, на жаль, наші найчільніші люде – видатний учений-історик М.Грушевський та талановитий белетрист В.Винниченко, які, правда, тепер вже не мають того політичного значіння, що ще недавно мали, бо як державні мужі не виправдали тих надій, що покладало на них громадянство. Їхнє абстрактне теоретизування після всяких манівців завело їх на стежку кооперації з московськими комуністами, яка йде врозріз з широким шляхом національної самоохорони, по якому інстинктивно пішов наш народ, а тому обидва вони й втратили свою таку голосну ще недавно популярність серед мас на Україні». І далі: «Винниченко гарячий сангвінік, чесний та щирий, але не реальний політик, зійшов з політичного кону добровільно, вийшовши з Директорії, і зможе вернутися на перше місце тільки тоді, коли Україна стане дійсно «Українською Комуністичною Республікою» [7, 266].

Прихильник гетьманату, монархіст Є.Чикаленко вельми осудливо ставився до політичної поведінки В.Винниченка, у 1921 році писав, що В.Винниченко «безповоротно вийшов в тираж» і «поставив хрест» на його кар'єрі політика.

В.Винниченко ж, який політиці надавав «такої ж сили, як кохання, в якому... ні дружба, ні рідність не визнаються» [3, 252], ображався, доводив своєму «політичному противникові», що «монархичної історії в нас не буде... Ми матимемо мужицько-робітничу історію. Наша історія – історія визволення плебса» [3, 257].

Однак Є.Чикаленко мав дар не тільки відчувати людей, він володів даром бачити далеко в майбутнє. Багато з його пророкувань нещасливої долі України, на жаль, збулися. Ще в 1918 році Євген Харлампійович писав: «А вже так було, здавалось, близько до повної згоди між укр. громадянством та гетьманом, але крайні праві та крайні ліві розбили цю згоду і вкинули Україну знов в пожарище, в гайдамаччину. Тепер хто б не виграв справи, а українська державність програла. ...Федеративною Росія не може бути, бо московський народ звик бути «хазяїном землі русской», і чи чорносотенець, чи кадет, чи большевик, кожний з них схоче по-колишньому панувати над «іногородцями»... Росія може бути тільки або під Романовим, або під Леніним, іншої я собі не уявляю!» [7, 172].

Є.Чикаленко завжди дуже яскраво бачив вади нашої нації. Він писав: «Українці ніколи не помиряться на тому, щоб на чолі держави як автократ був їхній чоловік, як це вже бувало на протязі нашої історії. Коли якийсь вибереться Дорошенко, то зараз же виникнуть Ханенки, Суховієнки, Самойловичі і т. д., які вважають, що вони більше здатні «утерти сльози неньці Україні» і знов розваллять державу. Так само тепер виступлять як не Винниченко, не Грушевський, то Скоропадський як представник великопанський та Махно – представник голоти, та, крім їх, найдеться багато різних претендентів, які не дадуть змоги збудувати держави і доведуть її знов до захоплення Москвою. Нашу державу, як і колись, може збудувати тільки якийсь Варяг. ...Без королевича, якогось хоч «віда дурацького» ми держави не збудуємо, – це для мене тепер ясно. Але треба, щоб той варяг повів політику дійсно державну, а не класову великопанську, бо наша країна поки що хліборобська, то й політика повинна бути дрібнобуржуазна, селянська, як в Норвегії, Данії і почасти Швеції» [7, 241].

Однак, підсумовуючи, слід сказати, що політика не заглушила і не знищила того почуття рідності, яке плекалося протягом усього життя Є.Чикаленком і

В.Винниченком. За три місяці до смерті свого «хрещеного батька» В.Винниченко написав у листі: «І простіть мені мої невірні прикрощі, що я завдав Вам не раз. Не з неприязні до Вас, а з великої приязні до тої справи, що по різному ми обидва зрозуміли її, проти своєї великої приязні до Вас особисто та пошани до Вас робив я те» [3, 272]. Міцна багаторічна дружба і відданість спільній національній справі поєднала цих двох видатних для України людей. І хто зна, як би склалося життя В.Винниченка, аби доля не послала йому зустрічі з Є.Чикаленком, що став йому справжнім хрещеним батьком на все життя.

Р. С. Я тепер думаю, як добре, що М.Коцюбинський їздив у Кононівку і залишив навіки запах того часу, запах нашої землі, привіт сонцю, зозулине контральто і многоголосу тишу полів, що й тепер, ніколи не будши в Кононівці, я подумки лину туди і співаю своє *intermezzo* вже чигиринським полям. Душа моя наповнюється незмірною вдячністю за те, що були в нашій історії і літературі люди, які жили не хлібом єдиним і любили Україну «не тільки до глибини душі, а й до глибини кишені». Тут, на своїй землі, нічого не маючи, почуваю себе багатою, бо зв'язана з нею нерозривно, почуваю, що ніде не буду такою щасливою і рідною, як тут, бо ця земля в мені і ніщо не розірве цього зв'язку. Оце і є чудо, це прекрасно...

ЛІТЕРАТУРА:

1. *Чикаленко Є.* Спогади (1861-1907). – К.: Темпора, 2003. – 416 с.
2. *Миронець Н.* Таємниці кохання Володимира Винниченка // Кур'єр Кривбасу. – 2001. – №138. – С. 92-130.
3. *Панченко В.* Володимир Винниченко: парадокси долі і творчості: Книга розвідок та мандрівок. – К.: Твім інтер, 2004. – 288 с.
4. *Чикаленко Є.* Щоденник (1907-1917): У 2 т. – К.: Темпора, 2004. – Т. 1. – 428 с.
5. *Миронець Н.* Таємниці кохання Володимира Винниченка // Кур'єр Кривбасу. – 2001. – №139. – С. 96-137.
6. *Винниченко В.* Щоденник 1911-1920. – Едмонтон – Нью-Йорк.: Канадський Інститут Українських Студій, Комісія УВАН у США, 1980. – Т. 1. – 500 с.
7. *Чикаленко Є.* Щоденник (1918-1919): У 2 т. – К.: Темпора, 2004. – Т. 2. – 464 с.
8. *Винниченко В.* Розлад і погодження. (Відповідь моїм прихильникам і неприхильникам). – Без вказівки на місце і рік видання.: Наша Боротьба. – 32 с.

Инна КОШЕВАЯ
ЕВГЕНИЙ ЧИКАЛЕНКО И ВЛАДИМИР ВИННИЧЕНКО

В статье проанализированы личные, литературные, политические отношения двух выдающихся для Украины людей – писателя В.Винниченко и великого украинского Мecenата Е.Чикаленко.

Ключевые слова: украинское национальное возрождение, мемуары, творчество, культура, Центральная Рада, государственность.

Inna KOSHOVA
YEVGEN CHYKALENKO AND VOLODYMYR VYNNYCHENKO

The private, literary and political relation between two outstanding persons for Ukraine are analyzed in the article. These persons are: the famous writer V.Vynnychenko and the great Ukrainian Maccenas Y.Chykalenko.

Key words: Ukrainian national revival, memoirs, creation, culture, Central Rada, State system.

Андрій ПЕЧАРСЬКИЙ

ІЛЮЗОРНА КОНЦЕПЦІЯ Я-ІДЕАЛУ В БЕЛЕТРИСТИЦІ Б.ТЕНЕТИ ТА І.МИКИТЕНКА (жертви психопатичного „радянського соціоциду”)

Стаття присвячена жертвам психопатичного „радянського соціоциду” та особливостям психодинаміки Я-ідеалу в житті та творчості Бориса Тенети та Івана Микитенка. Матеріалом для дослідження стали психологічні моделі поведінки персонажів у творах „Антонів огонь”, „Будні”, „Вуркагани”, „Дитинство Гавриїла Кириченка” Івана Микитенка, „Ненависть”, „Гармонія і свинушник” Бориса Тенети, а також факти зовнішньої та внутрішньої біографій прозаїків.

Методологічний інструментарій охоплює здобутки психоаналітичного підходу в сфері суїцидології.

Ключові слова: Я-ідеал, „радянський соціоцид”, проєктивна ідентифікація, перенесення, нарцисистична образа, терапевтичний альянс, мотиви суїциду, літературні угруповання.

Чому життя Бориса Тенети й Івана Микитенка закінчилось самогубством? Що конкретно спонукало письменників наважитися на трагічний вчинок? Чому їхні здорові життєві інстинкти не змогли перебороти деструктивне начало?